

Kaja Pastarus, Merle Varik

**ÕPETAMINE EESTI KEELE
LUGEMIK-TÖÖRAAMATU JÄRGI**

lihtsustatud õppe 3. klassis

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Hariduslike erivajadustega
õpilaste õppevara arendamine

Kaja Pastarus, Merle Varik **ÕPETAMINE LUGEMIK-TÖÖRAAMATU JÄRGI** **lihtsustatud õppe 3. klassis**

3. kl lugemik-tööraamatu juurde kuuluv õpetaja juhendmaterjal

Õpetajamaterjal kuulub põhiõppevara „Eesti keele lugemik-tööraamat 3. klassile“ juurde. Tööraamat on ilmunud paberkandjal ning on samuti allalaetav portaalist www.hev.edu.ee

Juhendmaterjali toimetanud ja küljendanud Ivi Piibeht, OÜ Kirjavalla

Õppevara väljaandmist on toetanud Euroopa Sotsiaalfond ja Eesti riik programmi „Hariduslike erivajadustega õpilaste õppevara arendamine“ kaudu. Programmi viib ellu Sihtasutus Innove.

Kõik õigused kaitstud. Igasugune autoriõigusega kaitstud materjali ebaseaduslik paljundamine ja levitamine toob kaasa seaduses ette nähtud vastutuse.

Autoriõigus: autorid, Sihtasutus Innove, 2014

ISBN 978-9949-524-65-5 (pdf)

Sisukord

1. Tööraamatu maht ja temaatika	4
2. Õppetegevuse rõhuasetused	6
3. Taotletavad õpitulemused 3. klassi lõpuks.....	10
4. Traditsiooniline lugemistund lihtsustatud õppe 3. klassis	11
5. Üldised põhimõtted tööraamatu materjali käsitlemiseks.....	13
6. Õppekava läbivate teemade lõimingu võimalused	20
7. Näiteid ja soovitusi lugemispalade/ülesannete käsitlemiseks.....	23
ESMANE TUTVUMINE LÕIKUDEGA (tööraamatu I osa)	23
SIIL JA JÄNES (tööraamatu I osa) 1. tund.....	24
RÄNDLINNUD LAHKUVAD (tööraamatu I osa).....	26
RÄNDLINNUD TEEL (tööraamatu I osa).....	27
MÕISTATUSED (tööraamatu eri osad)	28
LOOMADE RAHVAPÄRASED NIMETUSED (tööraamatu eri osad) ...	29
LUULETUSED	29

1. Tööraamatu maht ja temaatika

Sihtrühm. Lugemik-tööraamat valmis ESF programmi „Hariduslike erivajadustega õpilaste õppevara arendamine” raames. Programmi elluviija on Sihtasutus Innove. Õppematerjal on mõeldud lihtsustatud õppe 3. klassi õpilastele. Samas sobib seda kasutada ka tavaõppes, näiteks 1.-2. klassi parandusõppes.

Lugemismaterjali maht. Lugemik-tööraamat on 4-osaline, iga osa vastab orienteeruvalt ühele õppeveerandile. Tekstide hulga valiku aluseks on lihtsustatud õppe 3. kl tunnijaotusplaan. Eesti keele õpetamiseks on eraldatud õpilase nädalakoormusest 8 õppetundi, millest 4 tundi kulub keeleõpetuse teemadele ja 4 tundi lugemisoskuse kujundamisele. Lisaks sellele on tööraamatu mahu määramisel lähtutud praktilistest õpetamiskogemustest. Need on näidanud, et ühe lugemispala erimetoodiliseks käsitlemiseks kulub vähemalt 2 õppetundi:

- 1) teksti mitmekordne lugemine ja analüüs, peamõtte tuletamine,
- 2) valiklugemine, peamõtte sõnastamine, teksti taastamine.

Õppematerjal ei sea kohustust lugeda läbi kõiki tekste ja sooritada kõiki esitatud õppeülesandeid. Õpetaja ülesanne on teha sobivad valikud, arvestades seejuures oma õpilaste oskuste taset ja tööjõudlust. Samuti tasub jälgida temaatika sobivust konkreetsele õpilasele (näiteks võib lähedase surma teema (II osa) käsitlemine osutada mõnele lapsele väga raskeks üleelamiseks).

Lugemismaterjali temaatika. Tööraamatu lugemispalad/luuletused laiendavad loodus- ja inimeseõpetuse tundides õpitud teadmisi. Tekstide ja luuletuste valikul on järgitud eri temaatikaid: aastaajad (loodus ja laste tegevused eri perioodidel), loomariigi mitmekesisus (Eestimaa loomad-linnud, lõunamaa loomad), rahvakalendri tähtpäevad, lasteraamatute tegelased ning laste põhitegevused koolis ja kodus. Temaatiliselt on lugemismaterjal jaotatud erinevatesse rühmadesse:

I osa

- Suvi
- Kool algas
- Loodus sügisel

II osa

- Tähtpäevad novembris
- Detsember on jõulukuu

III osa

- Talv
- Raamatud
- Teater

IV osa

- Kevad
- Lõunamaa loomad
- Meie õpime

2. Õpetegevuse rõhuasetused

Lugemik-tööraamat sisaldab lugemistekste/luuletusi ja erinevaid õppeülesandeid, mis kujundavad/(p)arendavad õpilaste lugemistehnikat ning mõistmis- ja eneseväljendusoskusi. Lõimitult teiste õppeainete ja kujundatavate pädevustega toimub õpilaste tunnetustegevuse ja eneseväljendusoskuste arendamine.

Lugemistundides on õpetegevuse rõhuasetused järgmised:

(Väljavõtted lihtsustatud õppe eesti keele ainekavast

<http://www.hm.ee/index.php?0512600>)

Kuulamine ja jälgimine

- Tähelepanu keskendamine ühekordsele selgitusele (korralduste täitmine ilma täiendava selgituseta).
- Lugemise jälgimine, kaasõpilaste vastuste jälgimine ja parandamine, vastustele hinnangu (õige-vale) andmine.
- Kaasõpilaste vastuste jälgimine (suunatult), nõustumine vastusega, teabe lisamine.
- Adekvaatne reageerimine hinnangutele.

Suhtlemine ja suuline eneseväljendus

- Suhtlemine kaasõpilas(t)ega koostegevuses (õpetaja suunamisel). Koostegevuse vastastikune reguleerimine. Osalemine eri vormi dialoogides: *küsimus-vastus, teade-küsimus; kutse koostegevusele, nõustumine-loobumine.*
- Oma tegevusest jutustamine (5–6 lauset), jutustamine piltide ja mälu-kujutluste põhjal küsimuste ja/või plaani abil.
- Analoogiajutukeste koostamine.

Tunnetustegevus ja kõne

- Õpilase ajutegevus on täiustunud. Kasvab aju analüütilist taju ja kõne-tegevust korraldava vasaku poolkera osakaal, mis võimaldab esemete, tegevuste ja sündmuste seni hägusaid mälu kujutlusi suurema hulga tunnuste abil täpsemaks muuta. Lisaks kaemuslik-praktilisele mõtlemisele suunatakse last järjest enam kasutama kujundilist mõtlemist.
- Õpilase analüütilis-sünteetilise taju ja sellest kujunevate kujutluste areng eeldab õpetaja suunamisel toimuvat esemete tunnuste/omaduste, osade ning funktsioonide märkamist ja teadvustamist. Nendele toetudes saab arendada esemete, tegevuste, sündmuste jm rühmitamis- ning üldistamisoskust.
- Konkreetsed ja üldistatud kujutlused ning nende vahelised assotsiatiivsed seosed on baas, millele toetudes kujunevad ja arenevad keeleüksuste tähendused (sõna ja selle vormid, sõnaühendid, laused/lausungid, hargnenud ütlus, sidus tekst), laienevad võimalused nimetatud üksusi valida ja kombineerida.
- Lihtsustatud õppe 3.–5. klassi õpilastel kasvab oluliselt kõne mõju käitumisele ja tunnetustegevusele (sh tegevuse reguleerimisele). Kõne abil ammutatakse varemomandatud teadmisi mälust sihipäraselt; luuakse rohkem uusi mõtestatud seoseid (sõnaühendite, tekstisidusate lausete mõistmine ja kasutamine); hangitakse uut teavet; suunatakse tunnetusprotsesse (tajumise suunamine, materjali seostamine mälus, mõtlemisoperatsioonide sooritamine); kommenteeritakse, kavandatakse ja kontrollitakse oma tegevust.
- Õpilane õpib oma tegevuse protsessi kommenteerima. Esialgu toimub see väliskõnes (endale suunatud privaatkõne), seejärel sosinkõnes, mis hiljem läheb üle sisekõneks. Sisekõnes lõimuvad keeleüksuste tähendused kujutlustega, kuid 3.–5. klassi õpilased rakendavad sisekõnet esialgu hargnenult ning piiratult, mis aeglustab õpitegevuse tempot.

Töökorraldused

- Tähelepanu hakatakse pöörama lihtsate kirjalike töökorralduste mõistmisele ja täitmisele. Kirjalikult esitatud töökorralduse täitmist saab nõuda juhul, kui töövõte on koostegevuses ja/või matkimise teel omandatud.

Lugemistehnika ja tekstis orienteerumine

- Lugemisoskuse kujunemine sõltub veel olulisel määral õpilasele tuttavate süntaktiliste konstruktsioonide esinemise sagedusest tekstis ning õpilase keeleüksuste tähenduse valdamise tasemest.
- Lugemistehnika arendamise eesmärk on jõuda sisult ja keeleliselt kohandatud tekstide ladusa lugemiseni või vähemalt selle piirini. Õpetaja suunab õpilasi tekste analüüsima sisu ja mõtte mõistmise seaduspärasusi arvestades. Vajalik on läbida analüüsi kõik etapid, igal etapil enamkasutatavad strateegiad ehk oskuste rühmad.
- Teksti esmasele lugemisele ja pedagoogi suunavatele kommentaaridele järgneb sündmuse puhul stseenide järjestuse, kirjelduse puhul tunnuste ja omaduste valdkondade teadvustamine. Korduval lõikude kaupa lugemisel suunatakse õpilasi mõistma lausete tähendust ja lausetevahelisi seoseid, tuletama tekstis puuduvat teavet, märkama mõistmiseks olulisi keeleüksusi (sõnu, sõnaühendeid, osalauseid), kirjeldama tekkivaid kujutlusi.
- Tekstis orienteerumist arendavad valiklugemise ülesanded (esmalt lõikude ja seejärel kogu teksti ulatuses). Valiklugemise ülesanded kogu teksti ulatuses on suunatud lühikese sisukokkuvõtte ning ilukirjandusliku teksti puhul ka varjatud teabe sõnastamisele. Õpilaste väljendust on harilikult vaja täiendada ja konkretiseerida.

Dialogid (verbaalne ja mitteverbaalne suhtlemine)

- Tekstis esinevat otsekõnet analüüsitakse õpetaja suunamisel. Dialogi analüüsides saavad õpilased saadud teadmisi ka ise suhtlemise reguleerimiseks rakendada. Harjutatakse väljendite valikut sõltuvalt suhtlemissituatsioonist, käitumisaktide hindamist, konfliktide reguleerimist

soodustavate ütluste kasutamist. Ütluse eesmärgi ning sõnastusviisi strateegia) sõnastab esialgu pedagoog ning esitab ühtlasi hargnenud interpretatsiooni näidiseid. Laste oskustest sõltuvalt hakatakse kasutama suunavaid küsimusi ja ülesandeid, et täpsustada suhtlussituatsiooni ja keelelisi väljendusvahendeid. Tähelepanu tuleb pöörata kaudsetele ütlustele, mille semantiline ja pragmaatiline tähendus (mõtend) erinevad oluliselt. Analüüsi suunates tuleb pöörata tähelepanu mõtendi koosseisu kuuluvatele teabevaldkondadele: kujutlused, verbaalne teave, suhtlejate emotsioonid ja hoiakud.

Teksti taastamine

- Alustatakse teksti kohta küsimuste moodustamise ja kaaslastele esitamise õpetamist.
- Jutustamine. Jutustamises eristatakse kahte valdkonda – tekstilähedane jutustamine (vahendatud tekstiloome) ja jutustamine oma kogemusest.
- Tekstilähedase ümberjutustuse kui vahendatud tekstiloome õppimine sõltub järgmistest asjaoludest: mälu muutumisest juhtivaks tunnetusprotsessiks; teksti sisu ja mõtte mõistmise tasemest; keeleüksuste valdamisest; keeruliste grammatiliste struktuuride lihtsamateks ja tekstisidusateks muutmise oskusest; teabeüksuste variatiivse sõnastamise oskusest.
- Tekstilähedasel jutustamisel tuleb hoiduda teksti fragmentaarsest sõnastamisest või mehaanilisest päheõppimisest. Oluliseks tuleb pidada teabe järjestamist, sõnavara variatiivset valimist, lausungite seostamist ja nende parandamist järeltööna. Teksti mitmekordsel taastamisel on oluline muuta abivahendeid ja varieerida sõnastust. Sobivateks abivahenditeks on skeemid koos tugisõnadega (sh ka küsisõnad).

3. Taotletavad õpitulemused 3. klassi lõpuks

3. klassi lõpuks oodatakse õpilaselt järgmiste õpitulemuste saavutamist:

(Väljavõte lihtsustatud õppekava lihtsustatud õppe eesti keele ainekavast

<http://www.hm.ee/index.php?0512600>)

Suhtlemine ja suuline väljendusoskus

- osaleb dialoogis (küsimus-vastus, teade-küsimus) ühistegevuse ajal.

Tunnetustegevus

- võrdleb ja kirjeldab kahte tuttavat objekti tajutavate tunnuste alusel.

Lugemine

- loeb õpitud teksti valdavalt sõnade kaupa,
- leiab õpitud tekstist küsimuste-korralduste järgi sõnu, lauseid ja lõike, vastab küsimustele (sh annab hinnangu tegevusaktile),
- annab abivahendeid kasutades ja koostöös õpetajaga tekstilähedaselt edasi õpitud pala sisu.

Lisaks lugemismaterjalile sisaldab tööraamat erinevaid kõnearenduslikke ja kirjutamise ülesandeid. Nende täitmisel peetakse silmas järgmiste õpitulemuste saavutamist.

Lause ja sõnavara

- mõistab ja koostab kuni 5-sõnalist lihtlauset,
- kasutab laiendatud lihtlauses nimi-, omadus- ja tegusõnade õpitud vorme.

Kirjutamine

- kirjutab pärast analüüsi õigesti 2–3-silbilisi üksikhäälikutest koosnevaid sõnu,
- kirjutab ära kirjas 1–2-silbilisi sõnu originaalteksti täiendavalt vaatamata,
- kontrollib ära kirja õigsust.

4. Traditsiooniline lugemistund lihtsustatud õppe 3. klassis

(Karlep, K. (1999) *Emakeele abiõpe I*. Tartu. Lk 285-286.

Põhikooli lihtsustatud riiklik õppekava: lihtsustatud õppe eesti keele ainekava, <http://www.hm.ee/index.php?0512600>)

Võimalikke töövõtteid on täpsemalt kirjeldatud 5. peatükis „Üldised põhimõtted tööraamatu materjali käsitlemiseks”.

I Häälestamine

II Kordamine

- Lugemine ülesandega (valiklugemine, mis valmistab ette järgnevat jutustamist).
- Teksti taastamine (kodus õpitud viisil).
- Teksti peamõtte sõnastamine.

III Uue teksti lugemise ettevalmistus

- Vestlus õpilaste kogemuste aktiveerimiseks / õpetaja jutustus eelteadmiste andmiseks.
- Lugemistehnilised harjutused ja sõnatähenduse selgitamine.

IV Teksti esmane tajumine

- Õpetaja lugemise jälgimine (kuulamine / jälgimine lugemikust).
- Lühike vestlus eesmärgiga süstematiseerida peamisi kirjeldatud sündmusi (õpetaja küsimused).
- Õpilaste lugemine häälega.
- Küsimused *lõigu-lause-sõna* eristamiseks.

V Teksti korduv lugemine, selle sisuline ja keeleline analüüs

- Häälega lugemine lõikude kaupa, vastamine küsimustele lõigu ulatuses (tekstist otsitud lausete, sõnade või sõnaühenditega):
 - lausetähenduse mõistmine,
 - lausete tähenduse seostamine,
 - puuduva teabe tuletamine.

- Valiklugemine (sõnade, lausete ja lõikude leidmine õpetaja juhendamisel), sõltuvalt lugemispala võimalustest:
 - dialoogide lugemine ja analüüs (repliikide leidmine õpetaja sõnastatud saatelause / küsimuse järgi),
 - kirjeldatud tegude / tegelas(t)e käitumise analüüs (*mida tahtis, mis tingimused soodustasid või takistasid, mida tegi, mis oli tulemus*) ning seostamine motiivide ja kavatsustega,
 - tegelaste vastandamine käitumise alusel,
 - kirjeldatud tegude hindamine ja vastandamine (*õige/vale, meeldib / ei meeldi*),
 - piltide valik lausete või lõikude juurde, seeriapiltide järjestamine,
 - küsimuste sobitamine lõikudega,
 - küsimuste esitamine üksteisele, küsimustele vastamine.

VI Teksti peamõtte sõnastamine

- Teksti juhtlause leidmine, teksti peamõtte ja/või allteksti sõnastamine (koos õpetajaga) 2-3 valikuks antud kirjaliku väite põhjal.

VII Teksti taastamine

- Tekstilähedase jutustamise harjutamine, võimalikud töövõtted:
 - lausete lõpetamine,
 - deformeeritud teksti taastamine lausetest (5-6 lauset) või lõikudest (3-4 lõiku),
 - jutustamine piltide, küsimuste, tugisõnade ja -sõnaühendite abil.
- Korduv jutustamine sõnastust varieerides.

Koduülesande juhendamine

Kodutööks jäetakse õpilasele tuttav ülesanne – tavaliselt teksti lugemine, jutustamine tunnis harjutatud viisil (samade abivahendite toel). Koduülesannete täitmine on tulemuslikum, kui lapsevanem suunab, abistab ja kontrollib oma lapse tegevust.

- **Kokkuvõtte tunnist, tunni lõpetamine**

5. Üldised põhimõtted tööraamatu materjali käsitlemiseks

Tööraamatu läbiv tegelane. Läbiv tegelane annab lastele sissejuhatavat, kokkuvõtvat ja täiendavat teavet. Tema sõnad on esitatud jutumullides. Õpetaja ülesandeks on luua n-ö suhtlussituatsioon läbiva tegelase ja õpilaste vahel: *sõber tahab meile midagi öelda, mida ta ütles* jne (vt dialoogi käsitlemise põhimõtteid). Sarnase eesmärgiga on tekstide juures ka teised lugemispaladega seotud tegelased ja nende ütlused jutumullides. Sellise materjali kasutamine on üks võimalusi korraldada sissejuhatust teemasse.

Tagasisideleht õpilastele. Tööraamatu iga osa algusesse on paigutatud tagasisideleht õpilastele. Selle eesmärgiks on õpetaja küsimuste toel kujundada oskust avaldada oma arvamust (tasandil *meeldib – ei meeldi*) ning seda jõukohasel viisil põhjendada. Tagasisidelehte täidetakse ühistegevuses pärast iga lugemispala ja selle juurde kuuluvate ülesannete käsitlemist. Sellise õpitegevuse abil toimub järjepidevalt väärtus- ja refleksioonipädevuse kujundamine.

Teksti jaotamine lõikudeks / luuletuse jaotamine salmideks ja ridadeks. 2. kl lugemik-tööraamatus oli üks olulisi õpiülesandeid *teksti-lause-sõna* eristamine. Sarnane töö jätkub ka 3. klassis, seejuures lisandub töö teksti lõikudega:

- tekstilõigu piiride leidmine;
- õpetaja küsimuste-korralduste järgi lõikude leidmine, lõigu piirides sõnade ja lausete leidmine;
- teksti jaotamine lõikudeks (õpetaja abiga) kokkuvõtliku sõnastuse ja/või pildiseeria alusel;
- lõikude sobitamine illustratsioonidega, kokkuvõtlike sõnastustega.

Visuaalseteks abivahenditeks õpilastele on lõikude eristamine eri värvidega (I ja II osa), taandread lõikude algul ja lõikude nummerdamine (I–IV osa). Lõikude nummerdamiseks on lõikude ette märgitud tühjad ringid (alates tööraamatu II osast), kuhu õpilane märgib sobivad numbrid. Seejuures on oluline jälgida seost matemaatikaga – järgarvud ja nende märkimine (*esimene lõik = 1.*). Samamoodi toetatakse õpilaste orienteerumist luuletuste lugemisel – nummerdatakse salme ja ridasid.

Töö lõikudega on olulise tähtsusega, oskuse kujundamisega on vaja tegeleda järjepidevalt. Sellega pannakse alus oskusele orienteeruda pikemates ja keerulisema sisuga tekstides, oskusele ise tekste kirjutada (kirjalik ümberjutustus, kirjeldus jt). *Teksti-lõigu-lause-sõna* eristamise harjutamiseks on vajalik iga teksti puhul (pärast õpilaste esmast lugemist) esitada korraldusi-küsimusi nagu näiteks:

- *Mitu lõiku oli selles tekstis (jutus)?*
- *Loe 1. lõik. Mis sõnaga algab (lõpeb) 1. lõik?*
- *Mitu lauset on 1. lõigus?*
- *Loe 1. lõigu viimane (1./3. jne) lause. Mitu sõna oli lauses? Mis märk oli lause lõpus?*

Kirjalikud töökorraldused. Uueks õpiülesandeks (võrreldes 2. klassiga) on 3. klassi lugemik-tööraamatus kirjalike töökorralduste lugemine ja mõistmine. Tööjuhised eeldavad samasugust käsitlemist nagu igasugune teine tekst. St korralduse lugemist häälega ja suunatud analüüsi (vastamist õpetaja küsimustele). Õpetajal on oluline silmas pidada, et tema küsimused ja kirjalik / pilt-sümbolitega tegevusplaan suunaksid õpilast ütlema tööjuhiste oma sõnadega õiges ajalises järjekorras (*mida ma teen ja mis järjekorras ma seda teen*).

Ülesande sooritamise järel on vajalik õpilast suunata uuesti üle vaatama oma tööjuhise/tegevusplaan ja võrdlema seda töö tulemusega (*Mida oli vaja teha? Kas sa tegid kõik need asjad ära?* jne).

Sel viisil kujundatakse järjepidevalt oskust oma tegevust kavandada ja kontrollida. Läbivalt toimub õpilaste õpi- ja suhtluspädevuste kujundamine.

Sõnavaratöö. Õpilaste sõnavara laiendamine toimub kogu lugemistunni vältel. Selleks, et uued sõnad ja väljendid läheksid õpilaste iseseisvasse kõneste, on vajalik õpitud sõnavara kasutada ka väljaspool konkreetset tundi (teistes tundides, vabal ajal).

Lugemistundides tegeletakse sõnavara laiendamisega järgmisel viisil:

- **Enne pala/luuletuse lugemist** toimub sissejuhatav vestlus taustteadmiste aktiveerimiseks. Lugemistehnilises harjutuses selgitatakse tundmatuid sõnu ja väljendeid (näitvahendite ja/või lühitekstide abil).
- **Teksti analüüsi käigus** suunatakse õpilasi tundmatuid sõnu otsima, lugema ja kasutama lausetes.
- **Teksti taastamisel (jutustamisel)** õpetatakse lapsi kasutama eelnevalt selgitatud sõnu ja väljendeid.

Vastava eesmärgiga õpitegevust toetab tööraamatu materjal järgmiselt: lugemistehnilistesse harjutustesse on valitud selgitamist vajavad sõnad ja väljendid, õpiülesanded suunavad tekstist otsima ja lugema-kirjutama lähedase tähendusega sõnu/väljendeid, jutustamisülesanded (lausete lõpetamine, lausete moodustamine) eeldavad omandatud sõnavara kasutamist.

Lugemistehnilised harjutused ja sõnatähenduse selgitamine. Iga lugemispala ette on paigutatud harjutusvara, mis sisaldab õpilaste jaoks tehniliselt keerukamaid ja tähenduselt võõramaid sõnu/sõnaühendeid. Õpetaja juhendamisel (toimub osutamine tahvlile kantud materjalis) loevad õpilased neid sõnu häälega. Selleks, et see ei kujuneks igavaks mehaaniliseks ja kontekstiväliseks lugemiseks, on õpetaja ülesanne loetav sõna/väljend n-ö sisse juhatada või lõpetada (näiteks: *Ma nägin ühte pilti (kus?) ... Loe. – Õpilane loeb: raamatus.*)

Tehniliselt keeruliste sõnade lugemist toetavad erinevad graafilised orientiirid – vältemärgid, liitsõna liigendamine komponentideks, pika sõna liigendamine kõnetaktideks (püstkriipsud sõnades). Liitsõnade ja pikkade sõnaühendite kokkulugemist toetab (õpetaja osutamise järgi) „kasvatamise” meetod. Näiteks „*me sõidame rongiga linnast ära*” lugemine toimub järgmiselt (kaasnevad õpetaja kommentaarid ja küsimused tähenduse mõistmiseks): *me sõidame – rongiga – me sõidame rongiga – linnast ära – me sõidame linnast ära – me sõidame rongiga linnast ära.*

Sõnade tähenduste selgitamiseks on õpetajal vaja valida (oma õpilaste teadmistest ja mõistmisoskustest lähtuvalt) jõukohased töövõtted. Näiteks kasutatakse selleks erinevaid näitvahendeid (sh tööraamatu piltmaterjali) või verbaalset sõnaseletust – st kirjeldatakse õpilastele arusaadavalt vastavaid objekte/tegevusi/tunnuseid nii, et tekiks vajalik kujutluspilt.

Teksti lugemine ja erineva eesmärgiga küsimused. Juhtiv lugemisviis on sõnaosade ja/või sõnahaaval lugemine ja üleminek lugemisele sõnapaaride kaupa. Tunnis loetakse ühte teksti mitu korda (erinevate eesmärkidega).

Uut teksti loetakse lihtsustatud õppe 3. klassis häälega. Harjutatakse vaheldumisi üksija kooslugemist, hääletugevuse muutmist, lugemise ladusust ja ilmekust. Lugemise käigus kujundatakse järjepidevalt oskust hoida lugemisjärge (selleks kasutatakse järjehoidjat või joonlauda), jälgida kaaslase lugemist – märgata lugemisviga ja parandada seda.

Õpitud teksti loetakse nii häälega kui ka endamisi sosinal.

Lugemise eesmärgi järgi **esitatakse õpilastele erilaadseid küsimusi ja korraldusi:**

1. Õpilased kuulavad õpetaja esmast lugemist (ja jälgivad teksti lugemikus). Selle järgselt toimub **teksti sisu taastamine mälu järgi** – õpetaja küsimused aitavad süstematiseerida kirjeldatud sündmusi (n-ö luuakse üldine kujutluspilt terviksituatsioonist). Küsimused sõnastatakse nii, et need ei eelda veel sügavamat sisulist ja keelelist analüüsi.
2. Õpilaste esmane lugemine. Lõikude nummerdamine ja **küsimused lõigu, lause ja sõna eristamiseks** (vt lk 14 – näidisküsimused tööks lõikudega).
3. Õpilaste teine lugemine lõikude kaupa ning **loetud lõigu sisuline ja keeleline analüüs**. Õpetaja küsimuste fookuses on eesti keele ainekava järgi:
 - lausetähenduse mõistmine (koha- ja ajasuhete ning objektide tunnuste mõistmine);
 - lausete tähenduse seostamine (st mitme järjestikku paikneva lause tähenduste ühendamine, nt: *Ühel öhtul läks siil metsa. Ta lootis sealt toitu leida. – Miks läks siil metsa?*);
 - Puuduva teabe tuletamine (*Mis sa arvad – missugune oli siili tuju enne seente leidmist?*).

Juhul kui lugemispala sisaldab **tegelaste dialoogi**, vajab see põhjalikumat analüüsi. Tekstides orienteerumise toetamiseks on kasutatud järgmisi märkimisviise:

- a) saatelause on tavalises kirjas, otsekõne on kaldkirjas,
- b) saatelause on tumedalt trükitud, otsekõne on tavalises kirjas / kaldkirjas.

Lugemise ajal võib joonida saatelauseid eri värvidega (vastavalt erinevatele tegelastele) – see on üks tekstis orienteerumist toetavaid võtteid.

Dialoogide kaudu kujundatakse õpilastel suhtlussituatsioonide mõistmist ja oskusi ise teiste inimestega suhelda. Dialoogide analüüsi kaudu õpetatakse lapsi teadvustama dialoogi struktuuri (*Kes räägib? Kes kuulab?* jne) ja mõistma ütluste tähendusi (lausetähenduse mõistmine, lausete tähenduste seostamine, puuduva teabe tuletamine; rääkijate kavatsused, eesmärgid ja strateegiad).

Tööraamatus esineb ka selliseid lugemistekste, kus otsekõne saatelauseid puuduvad (nt III osa: „Orav ja jänes”, „Ilus pesakast”; IV osa: „Kaelkirjak”). Selliste tekstide puhul on vajalikud õpetaja kommentaarid, mille kaudu hakkavad õpilased mõistma rääkijate mõtteid ja vastavat eneseväljendust. Õpetaja saatelause abiga suunatakse laste tähelepanu rääkijate kavatsustele (nt *soovis teada, tahtis uhkustada*), eesmärkidele (nt *tundis huvi*), ja strateegiatele (nt *esitas küsimuse, palus rääkida, kiitles*). Vastavad saatelauseid on tööraamatus esitatud

näiteks: II osa „Jõulukalender” – pilt tegelastest koos nende ütlustega (jutumullidega); II osa „Jänku jõulupuu“ – saatelaused tegelaste ütlustele (jutumullidele).

Dialoogi sisaldavaid tekste on soovitatav lugeda osalistega (viia läbi lavastusmänge). Seejuures õpetatakse (õpetaja eeskujul) kasutama situatsioonile sobivat hääletugevust ja -tooni, harjutatakse lugemise ilmekust. Abistavate võtetena märgitakse teksti ära pausikohad, joonitakse rõhutamist vajavad sõnad. Samu töövõtteid rakendatakse ka luuletuste ilmeka lugemise õpetamiseks.

Küsimustele vastamisel suunatakse õpilasi kasutama valiklugemist (lõigu ulatuses) – õpilasi suunatakse leidma vastuseid teksti lõikudest (isegi siis, kui mälu järgi antud vastus oli õige). Sõltuvalt küsimusest on õpilase ülesandeks lugeda vastusena lause (sõna, sõnaühend) või kaks (või enamat) järjestikust lauset. Sellise õpitegevuse tulemusena areneb õpilastel oskus orienteeruda tekstis ja laieneb sõnavara (*kuidas saame selle kohta teistmoodi öelda?*). Tekstilauseid on vaja õpetada lastele ümber sõnastama, et ei kujuneks n-ö mehaanilist (sisu mitte mõistvat) vastamist.

4. Valiklugemine. Õpetaja küsimused ja korraldused suunavad õpilast otsima eelnevalt analüüsitud tekstist lõike, lauseid ja sõnu. Seejuures on eesti keele ainekava järgi rõhuasetus lausetähenduse (vabade laiendite) mõistmisel ja lausete seostamisel. Tööraamatusse on paigutatud rohkelt vastava eesmärgiga ülesandeid. Näiteks: kahe järjestikuse lause lugemine ja lähedase tähendusega sõnade ühendamine (I osa „Vanaema juures”, ül 1); lähedase tähendusega lausete leidmine (I osa „Siil Siimu sünnipäev”, ül 1) jt.

Valiklugemist eeldavad erinevad ainekava-järgsed õpiülesanded. (Tööraamatu maht ei võimaldanud esitada kõiki võimalikke õpiülesandeid. Seega jääb puuduva tühimiku täitmine õpetaja ülesandeks.)

(1) Suhtlussituatsioonide analüüs. Ainekava järgi on 3. kl õpiülesanneteks dialoogi repliikide leidmine õpetaja sõnastatud saatelause/küsimuse järgi – õpetaja sõnastab kas eesmärgi või strateegia. (Selline ülesanne on näiteks: I osa „Siil ja jännes”, ül 3.) Dialoogide puhul on vaja õpetada eristama saatelauseid ja otsekõnet – selleks võib soovitada osaliste kaupa lugemist (jutustaja loeb saatelaused, tegelased loevad oma repliid). Seejuures on vaja harjutada (õpetaja eeskujul) lugemise ilmekust, hääletugevuse varieerimist ja mitteverbaalsete suhtlusvahendite kasutamist (miimika, žestid). Õpetajal on vajalik demonstreerida ka sobimatuid suhtlusviise, et õpilased õpiksid märkama ja mõistma erinevaid suhtlus- ja käitumismustreid ning tulevikus

tegema otstarbekaid valikuid. Saateause ja otsekõne eristamisel saab vajadusel õpilasi abistada oluliste lausete allajoonimisega / jutumärkide värviliseks tegemisega.

(2) Tegelaste käitumise analüüs:

- kirjeldatud tegude/tegelas(t)e käitumise analüüs (*mida tahtis, mis tingimused soodustasid või takistasid, mida tegi, mis oli tulemus*) ning seostamine motiivide ja kavatsustega;
- tegelaste vastandamine käitumise alusel;
- kirjeldatud tegude hindamine ja vastandamine (*õige-vale, meeldib – ei meeldi*).

Tegevusaktide analüüsimiseks on soovitatav kasutada järgmist algoritmi (Karlep, K. (1999) *Emakeele abiõpe I*. Tartu. Lk 219–220):

- Motiivi ja kavatsuste väljaselgitamine: *Mida keegi soovis? Mida otsustas teha?*
- Tegevust soodustavate ja takistavate tingimuste väljaselgitamine: *Mis seda võimaldas? Mis takistas?*
- Tegevuse kirjeldamine: *Mida tegi?*
- Tulemuse kirjeldamine: *Mis juhtus? Mis oli tulemus?*
- Tulemuse mõju tegijale ja teistele: *Kellele tegi head? Kellele tegi halba? Kes rõõmustas? Kes kurvastas?* jne.
- Hinnang: *Mis tehti õigesti? Mis tehti valesti? Missugune iseloomujoon ilmnes?* jne.

Õpetaja ülesandeks on sõnastada õpilaste jaoks jõukohased küsimused, toetada analüüsi visuaalselt (skeem, tugisõnad vms).

(3) Piltide valik lausete või lõikude juurde, seeriapiltide järjestamine.

(4) Lausete lõpetamine, lausete moodustamine.

(5) **Küsimuste moodustamine ja esitamine, vastamine küsimustele.** Selle eesmärgiga on tööraamatusse paigutatud eri tüüpi ülesandeid:

- küsimuste lugemine ja neile vastamine:
 - a) vastus valitakse etteantud variantide hulgast;
 - b) vastus otsitakse tekstist;
- lõigu kohta sobiva küsimuse valik (etteantud variantide hulgast) ja vastamine küsimusele;
- küsisõna valik küsilauseesse;
- küsimuste sõnastamine abivahendite toel ja nende kirjalik vormistamine.

Vastava eesmärgiga lugemis- ja kirjutamisülesannete järel on õpetaja ülesandeks luua õpilaste vahel *küsimus-vastus*-dialoog. Niimoodi õpivad õpilased esitama kaaslastele küsimusi,

jälgima vastuseid, andma vastustele hinnanguid ja vajadusel neid täiendama. Seega tegeletakse õppekava üldpädevuste kujundamisega.

Teksti taastamine. Eesti keele ainekava järgi harjutatakse lihtsustatud õppe 3. klassis tekstilähedast jutustamist. Selleks kasutatakse järgmiseid töövõtteid:

- deformeeritud teksti taastamine lausetest (5-6 lauset) või lõikudest (3-4 lõiku);
- lausete lõpetamine;
- jutustamine õpetaja suunamisel eseme-, olu- ja tegevuspiltide, pildiseeria, küsimuste, tugisõnade (verbid) ja -sõnaühendite abil.

Kõnearenduse eesmärgil korratakse jutustamist teises sõnastuses (st toimub korduv jutustamine sõnastust varieerides).

Tööraamatu jutustamisülesanded eeldavad: eeltööd materjaliga (nt lausete lõpetamisel sobivate sõnade leidmist tekstist (valiklugemise teel), sobiva sõnavormi moodustamist jms) ning seejärel terviku esitamist. Paljudes ülesannetes (*Moodusta laused.*) on materjal esitatud nii, et õpilane saab valida kahe erineva sõna vahel. Sellised ülesanded võimaldavadki jutustamist koos sõnastuse varieerimisega.

Tööraamat sisaldab teiste hulgas ka kaheosalisi lugemisvalu. Nende taastamisel on vajalik ühendada mõlema osa sisud – kasutada vastavaid jutustamisülesandeid.

Jutustamisega kaasneb ka **piltide vaatlus ja kirjeldamine**. Ka see tegevus vajab õpetaja poolt suunamist, et areneks õpilaste taju (detailide märkamine) ja eneseväljendus (nähtu kirjeldamine sidusa tekstina).

Piltide analüüs toimub sarnaselt teksti omaga. Küsimused ja korraldused jaotuvad põhimõtteliselt kaheks (*Karlep, K. (2003) Kõnearendus. Tartu. Lk 60*):

- ülesanded tajutavate objektide seoste ja tunnuste teadvustamiseks (ruumisuhted, objektide osad ja visuaalsed tunnused);
- ülesanded mittetajutavate seoste loomiseks või mälust ammutamiseks (põhjus, eesmärk, tagajärg, ajaline järgnevus).

6. Õppekava läbivate teemade lõimingu võimalused

Lugemismaterjali temaatika võimaldab tekstide analüüsi järel arendada õpilastega vestlusti ja kasutada teisi õppemeetodeid, mille kaudu kujundatakse õppekava läbivate teemade teadmisi-oskusi. Peamised tegevuskavad lihtsustatud õppes on järgmised.

Läbiv teema **Elukestev õpe ja karjääri planeerimine**

Õpilaste jaoks jõukohane ja huvipakkuv õppematerjal ning -tegevus kujundavad positiivset hoiakut õppimisse ning toetavad õpioskuste omandamist. Õpetaja aitab lugemispalade tegelaste tegevusi ja käitumist seostada õpilaste enda kogemustega. Selle kaudu õpivad lapsed tundma ennast ja lähiümbruse (töö)maailma.

Läbiv teema **Keskkond ja jätkusuutlik areng**

Lugemismaterjalis leidub erinevaid loodusteemalisi lugemispalu. Nende käsitlemisel on vaja toetuda õpilaste kogemustele, igapäevaelu nähtustele ning looduse vahetule kogemisele. Teemaarendustena on õpetajal vaja juurde mõelda, kuidas õpilastele jõukohasel viisil käsitleda kodu- ja kooliümbruse keskkonnaküsimusi ning loodussäästlike tegutsemisviise.

Läbiv teema **Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus**

Läbiva teema käsitlemisel on peamine eesmärk saada erinevates tegevustes aktiivse osalemise ja koostöö kogemusi. Selleks suunatakse õpilasi aktiivselt osalema ühistegevuste planeerimisel ja läbiviimisel (klassi ja kooli tasandil). Tööraamatu lugemispalad pakuvad näiteks võimalusi teha lavastus- ja rollimänge, nukuetendusi. Neid on võimalik esitada nii klassi- kui koolikaaslastele. Üheks ühistegevuse kavandamise näiteks on tööraamatu IV osas õpilaste valmistumine kooli karnevaliks (teemaplokk: lõunamaa loomad). Sarnast sissejuhatust teemasse võib kasutada ka teiste lugemispalade puhul.

Läbiv teema **Kultuuriline identiteet**

Läbiva teema käsitlemisel on oluline pakkuda õpilasele võimalust osaleda oma kultuurikeskkonna tavades ja kogeda sellega seonduvaid emotsioone. Õppe ja kasvatusega kujundatakse meie kultuuriruumis üldiselt tunnustatud käitumisharjumusi, toetatakse uudishimu

uue ja erineva suhtes ning positiivset suhtumist sellesse. Tööraamatu materjalist toetavad vastavate teadmiste-oskuste kujunemist lugemispalad, milles käsitletakse rahvakalendri ja riiklikke tähtpäevi, laste igapäevaseid tegevusi ja käitumist. Õpetajal on oluline ülesanne aidata luua seoseid lugemispalade tegelaste ja õpilaste endi käitumisviiside vahel.

Läbivad teemad **Teabekeskond** ning **Tehnoloogia ja innovatsioon**

Õpitegevuse keskmes on õpilase igapäevane teabekeskond. Õpilane õpib kuulama/jälgi-ma ning mõistma temale suunatud suuliste ja kirjalike teadete/tööjuhiste sisu. Lugemispalades sisalduvate dialoogide analüüsi ning erinevate rollimängude kaudu kujundatakse oskust märgata ja mõista suhtluspartnerite strateegiaid (nt meelitamine, ähvardamine jne) ning kavatsusi; edastama teavet nii eakaaslastele kui täiskasvanutele (arvestades ühiskonnas aktsepteeritavaid käitumisreegleid ja isiklikku turvalisust).

Ühistegevuses otsitakse lisateavet raamatutest (nt looduslased pilt-teatmeteosed, lasteraamatud) ja internetist (nt tööraamatus esitatud linkide kasutamine, täiendava pildimaterjali otsing jms). Teabe hankimisel (sh internetist) on olulisel kohal õpetada lapsi eristama meelelahutust ja teabe kogumist.

Lisaks arvuti kasutamisele võib õppetegevust mitmekesistada ka fotode ja videode tegemisega ning nende hilisema vaatamise ja analüüsiga. Samuti on vaja jagada lastele teadmisi erinevate tehniliste vahendite otstarbekast kasutamisest. Lõimimise võimalused on näiteks: lavastuste filmimine, II osa „Kreete vanaema” (foto), III osa – „Tervitus sõbralt” (mobiiltelefon) jt.

Läbiv teema **Tervis ja ohutus**

Läbiva teema käsitlemisel pannakse rõhk tervislike ja ohutute käitumisviiside kujundamisele. Õppija omandab eakohased teadmised ja oskused seonduvalt tervise füüsilise, vaimse, emotsionaalse kui sotsiaalse tervise aspektiga ning kujuneb tervist väärtustav hoiak. Õpetaja ülesandeks on leida vastavad lõimimise võimalused ning luua seoseid lugemispalades kirjeldatu ja ümbritseva elu vahel. Füüsilist tervist väärtustavat arusaama võimaldavad kujundada näiteks: II osa – mardisandid liiguvad pimedas = helkuri teema; hingedepäeval küünalde põletamine = tuleohutus, võimalike tagajärgede ennetamine. Olulisel kohal on ka emotsionaalset ja sotsiaalset tervist väärtustavad arusaamad ja hoiakud, näiteks: III osa „Talvel” – suuremad poisid kiusasid väiksemaid; (mida rõõmustavat nad oleksid selle asemel saanud teha?).

Läbiv teema **Väärtused ja kõlblus**

Läbiva teema käsitlemisel on rõhk iseenda tundmaõppimisel, heade kommete omandamisel ja sellise klassikollektiivi kujundamisel, kus peetakse oluliseks õiglust, ausust, hoolivust, sallivust, inimväärikust, lugupidamist enda ja teiste vastu, lubaduste pidamist ning demokraatlikku osalemist ja rahvuslikkust.

Vastavate teadmiste-oskuste kujundamist toetab lugemispalade tegelaste käitumise analüüs ning seostamine iseenda ja klassikaaslaste käitumisega; oma arvamuste avaldamine (*meeldib / ei meeldi; mida võiks teha teistmoodi jne*). Aitab ka loetud lugemispalade kokkuvõtlik hindamine ja oma arvamuste avaldamine õpetaja küsimuste toel (ehk tagasisidelehed õpilastele iga tööraamatu algul). Kõik need tegevused õpetavad lapsi järk-järgult oma kogemusi teadvustama ning oma tegutsemist jälgima ja reflekteerima.

7. Näiteid ja soovitusi lugemispalade/ülesannete käsitlemiseks

ESMANE TUTVUMINE LÕIKUDEGA (tööraamatu I osa)

Tööraamatu I osa algab lausete lugemise ja moodustamisega. Vajalik on tegeleda lausepiiride, sõnade hulga määramisega, lause lõpumärgi meenutamisega. Lugemisega kaasnevad näiteks järgmised korraldused-küsimused:

- *Loe lause. Mitu sõna oli lauses?*
- *Loe selle lause esimene sõna. Loe selle lause viimane sõna. Mis märk oli lause lõpus?*
- *Mitu lauset sa lugesid?*

Esimese **lugemispala „Poisid ujuvad”** juures (ül 3) on esitatud kirjalikud selgitused lause ja lõigu kohta. Selline üldistus toimub praktilise tegevuse toel, st õpetaja suunab õpilasi erinevaid keeleüksusi lugema ja analüüsima.

A. Laused ja sõnad

- *Loe jutu 1. lause. Mitu sõna on selles lauses? Mis märk on lause lõpus?*
- *Loe jutu viimane lause. Mitu sõna on selles lauses? Mis märk on lause lõpus?*
- *Meie sõber õpetab meid. Loe tema sõnad. (Jutumullides: Lause ...)*

B. Lõigud, laused ja sõnad

- *Me loeme järjest mitu lauset. See on kokku ... (Loe: üks lõik).*
- *Meie jutt on jaotatud osadeks. Need osad on lõigud. Mitu lõiku on selles jutus?*
- *Lõigu alguses on tühi ruum. Näita. See on taandrida. Korda sõna ... (taandrida).*
- *Leia tekstist. Loe.*
- *Mis sõnaga algab 1. lõik (2. lõik, 3. lõik)? Mis sõnaga lõpeb 1. lõik (2. lõik, 3. lõik)?*
- *Loe 1. lõik. Mitu lauset on 1. lõigus? Loe 1. lõigu 2. lause.*
- *Loe 3. lõik. Mitu lauset on 3. lõigus? Loe 3. lõigu 1. lause. Loe 3. lõigu 3. lause.*
- *Meie sõber õpetab meid. Loe tema sõnad. (Jutumullides: Teksti ...)*

Järgnev ristsõna (ül 4) suunab õpilasi otsima tekstist lõiku, lauset ja sõna.

SIIL JA JÄNES (tööraamatu I osa) 1. TUND

1. [Sissejuhatav vestlus.] **Kuula. Arva, kellest räägin.**

Täna loeme juttu kahest loomast. Need loomad on metsloomad.

Õpetajal on võimalik näiteks:

- kirjeldada loomade välimust, lapsed valivad sobivad pildid (pilte on rohkem);
- kirjeldada loomade välimust, lapsed arvavad ära;
- esitada nn tajupildid – looma on pildil kujutatud osaliselt, mõned olulised detailid on joonistamata. Lapsed arvavad loomad ära, täiendavad pilte kas joonistamisega või sõnaliselt.

2. [Lugemistehnilised harjutused (koos õpetaja kommentaaridega).]

(Lugemiku teksti materjal on kajastatud tahvlil. Kui õpetajale tundub, et tekstis on tema õpilaste jaoks veelgi tundmatuid sõnu/väljendeid, lisab ta need.)

Kuula. Vaata tahvlile.

1. *Siilil oli kõht väga tühi. Ta mõtles: Äkki ma ...*

Loe. (Õpetaja osutab: ... *leian midagi hamba alla*).

Loeme koos. (Õpetaja osutab.)

2. *Siil mõtles sellega: Äkki ma ...* **Loe.** (... *leian midagi süüa*). **Loeme koos.**

3. *Siil otsis ja otsis. Ta leidis ühe koha. Mida ta nägi?* **Loe.** (*Seal kubises seentest.*)

Loeme koos.

4. *Kas seal oli vähe või palju seeni?* (Lapsed pakuvad.) **Loe.** (*Seal kasvas palju seeni.*)

Loeme koos.

Vajadusel loetakse väljendid veelkord üle (õpetaja osutamise järgi):

- *Meie jutus on kirjutatud: Loe. ... Me saame teistmoodi öelda: Loe. ...*

3. [Õpetaja lugemine.] **Kuula.**

[Küsimused pärast lugemise kuulamist/jälgimist.] **Vasta küsimustele.**

1. *Kes elas metsa ääres?*
2. *Kuhu siil läks toitu otsima?*
3. *Mis toitu siil metsast leidis?*

4. [Õpilaste esmane lugemine häälega.

(Õpetaja suunab lugema vaheldumisi üksi ja kooris.)] **Loe.**

Lõigu, lause ja sõna eristamine.] **Kuula. Leia tekstist.**

1. Mitu lõiku oli selles jutus?
2. Loe 1. lõik. Mitu lauset lugesid?
3. Leia 2. lõik. Mis sõnaga algab 2. lõik? Mis sõnaga lõpeb 2. lõik?
4. Leia 3. lõik. Loe lõigu 1. lause. Mitu sõna sa lugesid? Loe 3. lõigu viimane lause. Mitu sõna sa lugesid?

5. [Õpilaste teine lugemine häälega. Sisuline ja keeleline analüüs.]

Loe. Vasta küsimustele. → Leia lause (sõnad) tekstist. Loe.

Loe 1. lõik

1. *Millal siil magas? Kus siil magas?*
2. *Millal siil otsis toitu?*

Loe 2. lõik

1. *Kuhu läks siil ühel õhtul?*
2. *Milleks siil läks metsa?*
3. *Kust siil tahtis toitu leida? Mis sõna oli selle kohta?*
4. *Kelle kohta öeldi sõna „loomake“?*
5. *Kellega siil sai metsas kokku?*
6. *Mis mure oli siilil? Mida ta tahtis metsast leida?*
7. *Kuhu jänes saatis siili? Miks siil pidi minema puu taha?*

Loe 3. lõik

1. *Kuhu siil läks?*
2. *Mida siil leidis puu tagant? Kas seeni oli palju või vähe?*
3. *Missuguseks muutus siili tuju? Miks siil muutus rõõmsaks?*
4. *Mis sa arvad - missugune oli siili tuju enne seente leidmist?*
5. *Mida tegi rõõmus siil pärast seente leidmist?*

6. [Valikülesanne.]

Ülesanne 1 tööraamatus: eesmärk on eristada, kas lugu juhtus päriselt või oli muinasjutt.

7. [Valiklugemine.]

Ülesanne 2 ja 3 tööraamatus.

8. [Peamõtte tuletamine.]

Ülesanne 6 tööraamatus.

9. [Kodutöö juhendamine ja ühiselt päevikusse märkimine.]

Tekst jääb kodus lugeda.

RÄNDLINNUD LAHKUVAD (tööraamatu I osa)

Teksti mõistmiseks vajalike eelteadmiste andmiseks / aktualiseerimiseks võib kuluda terve õppetund.

Võimalikud töövõtted:

- **Sügis.** Muutused looduses (vrld suvega): suve ja sügise piltide vaatlus, vestlus õpetaja küsimuste toel.
- **Linnud; ränd- ja paigalinnud.** Piltidel lindude äratundmine, nimetamine; piltide rühmitamine. Mäng: Iga laps on see lind, kes on kujutatud tema käes oleval pildil. Lepitakse kokku, kus asuvad klassiruumis Eestimaal ja lõunamaal. Linnud lendavad ringi. Õpetaja märguande peale lendavad rändlinnud lõunamaale, paigalinnud – Eestimaale. Järgneb ühine arutelu, kes kuhu lendasid; kas lendasid õiged linnud.
- **Tööraamatu materjal** võimaldab laiendada teadmisi rändlindudest (ül 5, lisa – rändlindude parved).
- **Rändlindude elukohad** (*mets, niit, põld, inimeste kodude lähedus*) ja **toit:** nt piltide rühmitamine, sobitamine.

Õpetajale:

LIND	ELUKOHT	TOIT
(Suitsu)pääsuke	Koduümbrus	<i>Loomne:</i> lendavad putukad (kärbised, sääsed, liblikad, kiilid)
Kuldnokk	Koduümbrus, metsaserv, puistud	<i>Loomne:</i> putukad, ussid, teod <i>Taimne:</i> seemned, marjad, taimepungad
(Põld)lõoke	Niit, teravilja- ja heinapõld	<i>Loomne:</i> putukad (kevad ja suve I pool) <i>Taimne:</i> seemned (suve II pool, sügis)
Ööbik	Lehtpuuvõsa, hõre mets, puisniit, park	<i>Loomne:</i> putukad, ämblikud <i>Taimne:</i> vähesel määral seemned ja marjad (sügisel)
Valge toonekurg	Kultuurmaastik, inimasulate läheduses	<i>Loomne:</i> vihmaussid, putukad, hiired, mutid, konnad, maod

Sinikael-part	Taimestikurikkad madalad veekogud	<i>Taimne:</i> veetaimede rohelised osad, seemned ja juurikad, teraviljade seemned <i>Loomne:</i> veeputukad, vähilaadsed ja limused.
Kühmnokk-luik	Taimestikurikkad mere- lahed ja rannikujärved, teinekord ka lagedad meresaared	<i>Taimne:</i> veetaimed
Hallhani	Roostikud ja randniidud	<i>Eranditult taimed:</i> veetaimede osad, kuival maal ka noored rohttaimede võrsed jms. Toitu hangib maas sammudes, harva vees ujudes.

RÄNDLINNUD TEEL (tööraamatu I osa)

Soovitus: mudeldada situatsiooni *lendavad üle, lendavad ümber*. Nt erineva kõrgusega mägedeks on laudad ja toolid. Lindudeks on paberist linnud (vm vahendid).

Õpetajale:

*Väikesed linnud, nagu suitsu- ja räästapääsuke, rändavad öösel, olles sellal röövloomade eest kaitstunud (Taylor, B. Loomade ränded. Koolibri, 2003). Suuremateks erinevusteks päeva- ja öörändurite vahel on lindude kasutatavad navigeerimisvõtted, samuti temperatuurid, mida nad lennates taluvad (Ogilvie, M. Lindude rände atlas. Maailma lindude suurte reiside jälgimine. Varrak, 2008) *Raamatu tutvustus:* <http://www.varrak.ee/files/4/8400>).

*Linnud jõuavad oma kõrguspiirini, kui kahanenud hapnikusisaldus õhus ja madalam õhutihedus takistavad nende normaalset funktsioneerimist. Radarivaatlused näitavad rändureid sageli lennukõrgust vahetamas. Nii püüavad linnud leida parimat, neile soodsaima tuulega kõrgust. (Ogilvie, M. Lindude rände atlas. Maailma lindude suurte reiside jälgimine. Varrak, 2008.)

Lindude lennukõrgused

<http://www.miksike.ee/documents/main/lisa/2klass/8linnule/kuikorg.htm>

kotkas – 7-8 km; kurg – 5 km; hani, pääsuke – 2 km; kuldnokk – 1,5 km; löoke – 1 km

MÕISTATUSED (tööraamatu eri osad)

Mõistatustest arusaamine sisaldab endas mitut erinevat toimingut:

- sõnatähenduse mõistmine (nt *kauss on kummuli peas*),
- kirjeldatud tunnuste ülekandmine teise valdkonda (nt *kauss kummuli peas* = seenekübar),
- üldistamine: keda (mida) on kellega (millega) võrreldud ja milliste tunnuste alusel.

Õpiülesandeks on mõistatuste lugemine ning vastuste tuletamine õpetaja selgituste ja abivahendite toel.

Mõtlemist ja mõistmist toetavad järgmised töövõtted:

- Sissejuhatavas vestlustes esitatakse õpilasele kitsas valdkond, mille hulgast ta hakkab valikuid tegema (teema ja vastuste valikut toetavad pildid). Näiteks (II osa): *Kõik mõistatused on koduloomadest. Vaata koduloomade pilte. Nimeta* (4 looma).
- Mõistatust loetakse tunnuste kaupa. Õpetaja selgitused toetavad nende mõistmist ja ülekandmist. Iga tunnus sobitatakse sõnadega (nt looma kehaosad) ja/või pildiga. Näiteks (I osa): *Ta jalgapidi sügaval samblikus. – Mehikese jalg on sambla sees kinni. Ta ei saa ära kõndida. Millist mehikest ma mõtlen? Näita sobivat pilti.* (Valikuks on kaks pilti: *pöialpoiss samblikus, puravik samblikus*).
- Õpetaja küsimuste abil ühendatakse kõik loetud tunnused ja valitakse mõistatuse vastuseks sobiv pilt. Näiteks: *Me saime teada, et sellel loomal on ... mis kehaosad? (neli jalga, pikk saba). Kõik jalad teevad ... kuidas? (timp-tamp).* (Õpetaja ülesandeks on tekitada kujutluspilt hobuse liikumisel/kappamisel tekkivast helist (nt kätega patsutamine)). *Mis loom see on?* (Vastuse valikuks on kaks pilti.)
- Mõistatust loetakse veel tervikuna, et analüüsitud teabest kujuneks terviklik kujutluspilt. Näiteks: *Me saime teada mõistatuse hobusest. Loe. Mõistatus rääkis, et hobusel on ... (neli jalga ja pikk saba).*

LOOMADE RAHVAPÄRASED NIMETUSED (tööraamatu eri osad)

Mõistatustega sarnaselt toimub ka töö loomade rahvapäraste nimetuste meeldejätmisega.

- Looma kirjeldusest loetakse tema välistunnus (vaadeldakse ka pildil) ja selle järgi valitakse sobiv nimetus. Näiteks (I osa): *Jänesel on pikad kõrvad. Jänese kohta saame öelda ... (pikk-kõrv).*
- Õpitu järel esitab õpetaja ka vastupidiseid ülesandeid: ütleb nimetuse, lapsed nimetavad vastava looma (abiks pildid) ja selgitavad õpetaja küsimuste toel oma valikut. Näiteks: *Seda looma kutsutakse: pikk-kõrv. Mis loom see on? Mille järgi otsustasid?*

LUULETUSED

Luuletuste lugemisel harjutatakse salmide ja ridade eristamist; kujundatakse luuleridade tähenduse mõistmist; õpetatakse riimuvate sõnade leidmist.

Luuletusi harjutatakse ilmekalt lugema. Abistavate võtetena märgitakse tekstis ära pausikohad, rõhutamist vajavad sõnad joonitakse alla.